

Balla Ferenc

A KÖZÉPKORI MAGYAR–DÉLSZLÁV ORVOSI KAPCSOLATOK KÉRDÉSÉHEZ

A középkori magyar–délsláv orvosi kapcsolatokat döntően befolyásolta két történelmi esemény. Az egyik, Horvátországnak Magyarországhoz való csatolása és Dalmácia meghódítása volt, amelynek következményeként a magyar királyok felvették a Magyarország és Horvátország királya címet (1102). A másik esemény a törökök Balkán-félszigeti előretörésével kapcsolatos, amikor is a szerb nép egy része kénytelen volt hazáját elhagyni, s Szerém, Bács-Bodrog és Torontál vármegyék (ma Vajdaság SZAT) területén letelepedni.

Az Adriai-tenger partján már az ezredfordulón több mint száz Benedek-rendi szerzetes kolostor állt, így Dalmáciában a latin gyógyászat került fölénybe az arabbal és a bizáncival szemben. Az első, eddig ismert dalmát szerzetes orvos Grgur (Petar Crni dalmát főúr közeli rokona) is a Benedek-rendhez tartozott. Feljegyezték róla, hogy a XI. században a Spalato (Split) melletti Szt. Péter kolostorban (Selo nevű helységben) kigyógyított egy gyermeket koponyacsont betegségből. A XII. században a tengermelléki dalmát városokban már ismert orvosok is dolgoztak, mint például Petrus Lombardus érsek-orvos Spalatóban (1161–1166). Ezek főleg olasz, görög vagy zsidó bevándorlók voltak, és közülük kerültek ki azok a világi orvosok, illetve sebészek és borbélyok, akik vagy magángyakorlatot folytattak, vagy pedig a XIII. század végén a városok szolgálatába léptek. Közülük néhányan a XIII. század második felében világi orvos- vagy sebészként Magyarországon is megjelennek, a városok szolgálatában viszont csak a XV. században találjuk meg őket.

Zarában (Zadar) a Benedek-rendi szerzetesek a XI. században alapították meg a Szt. Márton-kórházat. Az elkövetkező évtizedekben a tengermelléki dalmát városokban gyorsan gyarapodott a kórházak száma, és bár a középkorban már jól képzett magánpraxist folytató és közhivatalt vállaló orvosok is működtek, az említett kórházak élén orvosilag hiányos képzettségű egyházi személyek álltak.

A budai törvénykönyvhöz hasonlóan a XIII. században a tengermelléki dalmát városokban is írásos rendeletekkel szabályozták az élelmiszer-forgalmazást és biztosították az utcák tisztán tartását. Mi több, Spalato város sta-

tútuma (1312) azt is előírja, hogy a városban kötelező orvost, gyógyszerészt, sebészt és borbélyt alkalmazni.

Ragusa (Dubrovnik) városállam 1357–1527-ig Magyarország fennhatósága alatt állt. A középkori dalmát városok közül az egészségvédelem is itt volt a legfejlettebb. 1317-ben a város Ferenc-rendi kolostorában nyitották meg a minoriták a mindmáig működő gyógyszerterát. A városállam minden jövedelme a tengeri kereskedelemből származott, s ezért járványok esetén sem zárhatta le kikötőjét, mint az olasz városállamok. Ezzel magyarázható, hogy Ragusa 1377. július 27-én Európában elsőként vezette be a vesztegár intézményét. Az 1347-ben alapított Domus Christi kórházban 1420-ban gyógyszerterát nyitottak. A kórházat 1540-ben állami kórházzá nyilvánították és élére képzett orvost és sebészt rendeltek. Ezt tartjuk az első, mai értelemben vett kórháznak Jugoszlávia területén.

A középkori magyar–dalmát orvosi kapcsolatokat vizsgálva két magyar és két olasz nemzetiségű orvos munkásságáról kell megemlékeznünk.

Petrus Hungarus (egy 1180-ból származó okirat Chitilénnek nevezi – Petrus filius Chitileni) apja várispán volt, a Kán vagy a Szalók nemzetség leszármazottja. Tanulmányait valószínűleg a párizsi egyetemen végezte és nagy érdemei voltak például a veszprémi káptalani iskola egyetemi rangra való emelésében. E munkája elismerésül III. Béla, Magyarország és Horvátország királya spalatói érseknek nevezte ki (1185–1187). Kortársai is elismerték. Spalatói Tamás (1200–1268), aki szülővárosának főesperese volt és diplomáciai küldetésben Budán is többször megfordult, *Historia Salonitanorum Pontificum atque Spalatensium* című munkájának az 559. oldalán Petrus érsek-orvost bölcsnek, nagy tudásúnak, a természettudományokban jártasnak, igen jó gyakorló orvosnak írta le. Petrus különben kalocsai-bácsi érsek is volt (1190–1192) és mint III. Béla király udvari orvosa jelen volt annak halálánál (1196). Ő viselte Magyarországon először az orvostudományok mestere címet (magister in scientia physicali).

Guilielmus Varignana (Varignana Vilmos, 1270?–1330) a bolognai egyetem orvosi karának volt tanára, de politikai okokból 1311-ben Magyarországra menekült. Itt számos helységben dolgozott gyakorló orvosként, de Károly Róbert Magyarország és Horvátország királyának udvari orvosa állását is ő töltötte be. 1318-ban, a Szepességben (ma Csehszlovákia) írta *Liber medicinalis continens inter alia collectionem praescriptionum medicinalium* című munkáját. 1319 és 1320 között II. Mladen, Bosznia és Horvátország bánjának orvosa. A bánnak ajánlja az 1319-ben Zarában, a Szt. Krševan kolostorban írt *Secreta sublimia medicinae ad varios curandos morbus* című munkáját. 1323-ban megválasztották Ragusa városállam orvosának, de mivel lehetősége nyílt visszatérni Bolognába, új állását már nem foglalhatta el. 1330-ban halt meg Bolognában.¹

Bartolomeus Squarcialupis de Plumbino 1409–1425-ig Ragusa városállam egyik legismertebb orvosa volt. 1413-ban Budán járt egy küldöttség élén, amely elvitte Zsigmondnak, Magyarország és Horvátország királyának a ragusai köztársaság történetét megörökítő könyvet. A király nagyra becsülte az orvos tudását, amit egy 1423-ban, a ragusai városállam szenátusához írt

levele is bizonyít, amelyben Bartolomeus mestert a budai udvarba kéri. A szenátus a királynak írt válaszában az orvos nevében is megköszöni a meghívást, de gyenge egészségi állapotára és a rossz időjárási viszonyokra hivatkozva a kérésnek nem tehet eleget. Bartolomeus a *Colcodeus seu liber de peste* című munkájában igen haladó nézeteket vall egyes higiéniai és epidemiológiai kérdésekben. A mű ma is megtalálható Bécsben.²

Antonius (Antal ragusai érsek-orvos) élete és munkássága egészségügyi vonalon szorosan kapcsolódik Zsigmond király személyéhez, akinek 1414 és 1418 között a kíséretéhez tartozott a konstanzi zsinaton. Itt mint orvosdoktor is tisztelték és biztosították számára az e címmel járó kiváltságokat. Egyes kutatók szerint 1414 körül tanárként dolgozott a király által újraalapított óbudai egyetemen.³

A középkori Horvátországban az egészségügy nem állt olyan színvonalon, mint Dalmáciában. Itt főleg a kanonokok foglalkoztak gyógykezeléssel. Az első zágrábi kórház adatai 1342-ből származnak, városi orvosokról pedig csak a XVI. századi források tesznek említést. A kanonokok főleg horvát és magyar nemzetiségűek voltak, és az egészségvédelmet tudásuk legmagasabb szintjén nyújtották, erre utalnak a lekaruśák is. A lekaruśák voltaképpen kézzel írott egészségügyi feljegyzések, amelyeket különböző képzettségű orvosok írtak, bővítettek évtizedek folyamán, és a betegségeket, valamint azok gyógy módját tartalmazzák. Zágrábban az első eddig ismert kanonok orvos Petrus volt, akinek működéséről 1235-ös adatok tesznek említést.

Ma is megtalálható Zágrábban Aldobrandini 1256-ban francia nyelven írt *Régine du corps* című munkája (amelyet a bolognai Taddeus Alderotti *Florentinus Regimen Salernitanum* című könyve alapján állított össze) a test mindennapi ápolásáról. Néhány figyelemre méltó lekaruśa is található itt, mint például az, amelyet egy ismeretlen szerző kezdett el a XIII. században és Ivan Kantor (1397–1448) folytatott, vagy az a lekaruśa, amelyet a XIV. század végén Matija Benković, a XV. század elején pedig Ivan Benković írt. A XIV. század végéről és a XV. század elejéről pedig egy Mihály kanonok által jegyzetelt lekaruśa maradt fenn, amely ugyancsak itt található.⁴

Az olasz egyetemek orvosi karai közül a középkorban a bolognai egyetemé (1158) volt a legnagyobb hatással a magyar–dél-szláv orvosi kapcsolatok kialakulására. Egyes középkori egyetemeken a falra írva örökítették meg azon hallgatók nevét, akik ott végeztek tanulmányaikat. Így a bolognai orvosi kar falán még ma is ott látható D. Nicolas Jalcoczi Zagrebiensis neve és nemesi címe.⁵

A XIII. század közepén ugyancsak Bolognában szerzett orvosi diplomát Gellért (Gerardus), IV. Béla, V. István és IV. László magyar és horvát királyok udvari orvosa. Egy 1275-ből származó oklevél „magister artis medicine professor, fidelis physicus noster”-nek titulálja. Miután IV. László királyt gyógyította egy súlyos betegségből, a Zágráb melletti Tornova falut kapta ajándékba. Gerardus így Zágrábban is dolgozott.⁶

A bolognai orvosi karon fejezte be tanulmányait Georgius Wirth is, aki Löwenbergben (Liegnitz porosz kerületben) született 1470-ben. Orvosi pályáját Horvátország főorvosaként kezdte, majd II. Lajos, magyar és horvát király

udvari orvosa lett. Eredményes munkásságáért a királytól papi állást kapott, Budissinben lett házfőnök. 1524-ben halt meg Görlitzben.⁷

A középkorban igen nehéz körülmények között éltek a külföldön tanuló fiatalok. Ezeken a nehéz körülményeken igyekeztek javítani a kollégiumok. Ugyanis ezen intézményekben a szegény egyetemi hallgatók ingyen, a tehetősebbek pedig fizetség ellenében kaptak lakást és ellátást. Ilyen intézmény volt a bolognai Collegium hungaro-illyricum (Magyar Illyr Kollégium) is.

Az egykori esztergomi és zágrábi kanonok, Zondi Pál (Paulus de Zond) politikai menekültként Rómában élt. 1553-ban Bolognában házat vett a zágrábi káptalan számára 1950 bolognai font ezüstért, amit kollégiumnak rendezett be. 1556–1557-ben elkészítette a kollégium szabályzatát is, mely szerint a kollégiumi fiatalok fele magyar, fele pedig horvát nemzetiségű volt. A szabályzat értelmében a kollégiumban az kapott helyet, aki előbb hároméves előtanulmányokat végzett valamely egyetemen, betöltötte 25. életévét és így jogot szerzett a teológia, a jogi vagy az orvosi karra való beiratkozásra. A kollégiumban nem lakhatott olyan, aki nem római katolikus, aki gyilkossággért már el volt ítélve és aki nő. A kollégisták egyenruhája fekete tóga volt. A szabályzat tiltotta a kártyajátékot, az italozást és a támadó fegyverek viselését. Az első évben az intézménynek mindössze négy lakója volt, azok közül is egy Paulus zondi (ma Sonta Bácskában) rokona. A későbbiekben számos orvosnak készülő fiatal lakott ebben a kollégiumban egészen 1781-ig, amikor II. József császár bezáratta.⁸

A késői középkorban az asztrológia is nagy befolyással volt a gyógyításra (astrologia medica). Az európai egyetemek orvosi karain tantárgyként szerepelt. Mind a gyógyítók, mind a gyógykezelték meg voltak győződve arról, hogy az égitestek állása befolyásolja az emberek egészségi állapotát. Ilyen orvos-asztrológus volt a már említett Gerardus, vagy a lengyel származású Martin Bylica kanonok, Mátyásnak, Magyarország és Horvátország királyának udvari orvosa, aki az oroszországi Olkusból származott és Horvátországban is dolgozott.⁹

Az első ismert humanista, aki többek között az asztrológia gyógyászatban való alkalmazásával is szembeszállt Dudith András (Andreas Dudith, Andrija Dudić) volt. 1533-ban született Budán, horvát nemzetiségű családban. Európa különböző egyetemein tanult. 1561-ben knini püspökké nevezték ki, de állomáshelyét sohasem foglalta el. Később csanádi, majd pécsi püspök lett. Lengyelországban diplomataként is dolgozott, amíg 1567-ben ki nem lépett a katolikus egyházból. Teológus volt ugyan, de fennmaradt 33 levelében, amelyeket orvosbarátainak írt, számos egészségügyi kérdésben vallott igen haladó nézeteket. Elvetette a betegségek diagnosztikájában alkalmazott egyes módszereket, mint pl. a Galenus által is ajánlott pulzus tapintást és a Paracelsustól is támogatott vizeletnézetést. Kísérleti úton ellenőrizett több gyógyszert, és megállapította, hogy egyeseknek semmilyen gyógyhatása sincs. Kimondta, hogy értelmetlen az epilepsziát a rénszarvas patájából készült gyógyszerrel kezelni, miként azt Zsigmond, Lengyelország királya ajánlotta. A pestisről azt állította, hogy terjedése semmilyen kapcsolatban sincs a légköri sugárzásokkal és az égitestek állásával, hanem fertőző testecskék terjesztik,

mégpedig emberi érintkezés útján. Dudith András materialista volt. Munkásságával a középkori orvostudomány reformátorai közé tartozott. Az inkvizíció elől Boroszlóba, a protestantizmus egyik központjába menekült, ahol 1589-ben halt meg.¹⁰

A borbélyok (borbélysebészek) a dalmát és a horvát városokban a XIII. században jelentek meg. Számuk a XIV. században, csak Ragusában elérte a húszat. Kezdetben csak írni és olvasni tudó, szerényen berendezett műhellyel rendelkező iparosok voltak. Szakképesítésükről egy-két évszázaddal később már a borbélysebész céhek viseltek gondot. A ragusai szenátus 1452-ben hagyta jóvá a *Fraternitas barbitorum* – a Sebész és borbélysebész céh alapszabályzatát. Zágrábban 1466-ban sikerült az ottani borbélyoknak, borbélysebészeknek és fürdősöknek céhbe tömörülniük. E céheknek az lehetett tagja, aki 3–4 évi inaskodás és 2–3 évi vándorlás után vizsgát tett sebkötésből, foghúzásból, tapasztkészítésből stb. A borbélysebészek között is voltak kiemelkedő egyéniségek. 1419-ben Markonak például engedélyezték, hogy elhelyezze saját szobrát a sibeniki Szt. Borbála templom külső falára. A zárai Vukašin Polečić a XV. század közepén egy kis kézikönyvet adott ki a borbélysebészek számára. Úgy tűnik, hogy közülük a legjelentősebb a zágrábi Dabi Mihály borbélysebész volt. Szülővárosából került fel Budára, Zsigmond király udvarába. Mint udvari borbélysebész elkísérte a királyt minden hosszabb útjára. Így járt Angliában, Franciaországban, Németországban és másutt. Szolgálatiért 1430-ban, egy Pozsonyban keltezett királyi adományozó oklevéllel nemességet és címet kapott. A szokásoktól eltérően engedélyezték neki azt is, hogy címerképét maga határozza meg. Így került címere középontjába egy kéz, amely egy háromgyökerű ezüstoffog (felső zápfog) tart. A mezőben még három ilyen ezüstoffog látható. Joggal feltételezhető, hogy a borbélysebész a foghúzásban volt a legjártasabb.¹¹

A középkori magyar–horvát orvosi kapcsolatok taglalásánál egy magyar és egy olasz származású orvos életútját és munkásságát részletesebben is ismertetném.

Ladislaus de Cobol (Koboli, Kaboli László, 1275/80–1345) a bácskai Cobol (ma Kovilj) helységben született. Köznemesi családból származott. A kaboli Ferenc-rendi kolostorból indult, majd a titeli káptalanhoz került. Nem tudjuk, hol végezte egyetemi tanulmányait, de titelben prépost volt (1323–1326). Elmélyülten tanulmányozta az arab, a görög és egyéb ókori orvostudományi munkákat és megismertette azokat a káptalani iskola hallgatóival. Az orvosi mesterség és tudomány tanára volt. 1325-ben Károly Róbert király személyes orvosa és diplomatája. 1325-től 1343-ig zágrábi püspök, majd haláláig, 1345-ig kalocsai–bácsi érsek.

Élete utolsó éveiben birtokperekkel, egyházszervezéssel és a keresztes háború előkészületeivel foglalkozott, s ezért az orvostudományra valószínűleg kevés ideje jutott. Ilyen tárgyú munkája a mai napig nem került elő. Szinte biztosra vehető azonban, hogy az érsekorvosnak köze volt az 1330-ból való *Compedium medicinae*hez, a XIV. század közepén készült kódexhez, amely a prágai egyetem orvoskarának előadásait tartalmazza, s a milánói Lanfranc

(Lanfrabcanus) sebésznek 1296-ban kiadott *Chirurgia magna* című munkájához, amelyek ma is megtalálhatók a kalocsai érseki könyvtárban.¹²

Iacobus Physicus (Jakab orvos) az észak-olaszországi Mantova (Mantua) városban született. 1311-ben Gemona város orvosa. A bolognai orvosi karon anatómiát adott elő. Miután a boncoláshoz hullára volt szükségük, két munkatársával hullalopásba keveredett, ami miatt el kellett hagynia Olaszországot. 1319-ben Károly Róbert király budai udvarába került. Kezdetben a királyi kancellárián dolgozott, majd a király udvari orvosa lett. Szolgálatának elismerésül kanonokká nevezték ki, majd 1330-ban a hájszentlőrinci káptalan (eltűnt város a mai Bezdántól mintegy 10 km-re északkeletre) prépostjaként említik. 1331–1333-ig a pozsonyi káptalan prépostja, 1333–1343-ig csanádi, majd 1343–1348-ig zágrábi püspök. Valószínűleg pestisben halt meg, 1348-ban Budán, mikor gratulálni volt a királynál, abból az alkalomból, hogy hadainak sikerült legyőznie a nápolyi királyt. Halála után minden személyes tulajdona Zágrábban maradt.

Jakab orvos hagyatéka: Galenus, Ali ibn Abas, Avicenna, Maomonides, Rhases, Jahija ibn Serabi (Janus Damascenus), Isaak Judaeus, Arnaldus de Villanova és mások munkái ma a Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban található. Ezek a könyvek arról tanúskodnak, hogy a középkorban Magyarországon és Horvátországban is nagy hatása volt az arab orvostudománynak. Jakab pap orvosi hagyatékában volt az az irat is, amely tartalmazza mindazoknak a tudományos munkáknak a címét, amelyeket Arnaldus de Villanova állított össze a montpellirei orvosi kar számára. Ez a jegyzék azoknak a műveknek az adatait tartalmazza, amelyekből az egyetemi hallgatók tanultak. Egy helyütt az a megjegyzés olvasható, hogy a másolatot Jakab pap-orvos kérésére készítették.

Bár Koboli László és Jakab pap-orvos egyházi kérdésekben néha vetélytársak is voltak, orvosi vonalon állandó kapcsolatban álltak egymással. Személyesen és kitartóan terjesztették a salernói egyetem szellemét Magyarországon és Horvátországban. Mint hagyatékukból is kitűnik, mindketten azon fáradoztak, hogy környezetükben az orvosképzést európai szintre emeljék.¹³

Amíg a magyar–dalmát–horvát orvosi kapcsolatok a középkorban egy-egy kiemelkedő orvos nevéhez fűződtek, addig a magyar–szerb orvosi kapcsolatok ezekben az évszázadokban inkább a számtalan meg nem nevezett pravoszláv szerzetes munkásságán keresztül jutottak kifejezésre. A török hódoltság idején a középkori Szerbia egészségvédelme teljes egészében a kolostorokba szorult, ott élt tovább, vagy a kolostorokkal együtt megsemmisült.

A XV. század második felében és a XVI. század első felében Szerém, Bács-Bodrog és Torontál vármegyékben, de főleg a Fruška gora lankáin mintegy ötven szerb pravoszláv kolostor épült. Legtöbbjüknek sem az alapítási évét, sem az alapítója nevét nem ismerjük. A róluk szóló írásos emlékek a török adókönyvekben maradtak fenn. Ilyen kolostorok voltak Bács-Bodrog vármegyében Bođani (1478), Kuždin; Torontál vármegyében Hodoš (1523), Bezdin (1539); Szerém vármegyében Hopovo, Bešenovo, Rakovac, Kuvezdin stb.

A szerbiai kolostorkórházak szerzetesei szoros kapcsolatot tartottak fenn az újonnan épült kolostorok kórházainak szerzeteseivel. Így például a miloševói kolostorkórház – az egyetlen, amely Szerbia területén a török hódoltság idején működött – állandó kapcsolatban állt a Bođaniban tevékenykedő szerzetesekkel.

A bođani szerzetesek tudásukhoz mérten gyógyították a környék lakosságát is. Habár a kolostorban levő forrásvíz, az akkori vélemény szerint a szembetegségeket gyógyította, egészséges ivóvízként is jó szolgálatot tett a lakosság-
nak emésztési zavarai gyógyításában.

A kuždini kolostorban íródott a XVI. század elején a Kuždinska lekaruša. Egyik írója Pavle szerzetes volt. Főleg imádságokat tartalmaz, különböző betegségek-
nél mondták el őket. Ma ezt a kéziratot Belgrádban őrzik.¹⁴

A Hodoši-kódex valamelyik szerbiai kolostorban készült, 1390 táján. Szerzői ismeretlenek. Ószláv nyelven íródott. Ismeretlen körülmények között Székesfehérvárra került egy Teodor nevű paphoz, aki tovább ajándékozta a budai Teofan Hopovacnak. Budáról a kézirat a hodoši kolostor birtokába jutott és Szeged környékén nyert gyakorlati alkalmazást. Itt akadt rá Šafarik, akinek halála óta a Prágai Nemzeti Múzeumban őrzik (*Codex miscelaneus scriptus 1690. monasterio Chodos*, sign. VV 110/IX F 10/Š 14).

A mű 163 oldalas, négy fejezetből áll. Az első fejezet a test felépítésével (Hippokratész, a *De natura homini* című munkájának egyik része), a megtermékenyítéssel és az embrió fejlődésével (Galenus, a *De morbus mulierum* című munkájának egyik része) foglalkozik. A kéziratban előforduló görög szavakból arra következtethetünk, hogy görögből fordították szerbre. Erre utal a néhány Dioskuridestől származó utasítás is.

A második és a harmadik fejezet minden rendszerezés nélkül felsorolja a különböző betegségeket (56) és a gyógyítási recepteket (90). Leírja a láz, a fogak, a sükettség, a köhögés, a fejfájás, az álmatlanság, a vesztettség, a csonttörés, a szájbán és a nyakon előforduló kiütések gyógymódját, továbbá szól a hajnövesztésről, a kutyaharapás kezeléséről, az arc fiatalos kinézésének megőrzéséről, a kígyómarás gyógyításáról, a bolhák elleni védekezésről, sőt feldolgozza az éhség, a szomjúság és a részegség problémakörét is. Végül említést tesz a vérnyomásról, a fülzúgásról, a sárgaságról, az emberi testben előforduló kövek képződéséről, a hányásról, az anyatej biztosításának módjairól, a cipőszorítás következményeiről stb.

A kódex negyedik fejezete asztronómiával foglalkozik és kalendáriumot tartalmaz. Az asztronómiai rész valószínűleg egy XIV. századbeli görög kézirat fordítása, amit ma a Párizsi Nemzeti Könyvtárban őriznek.

A Hodoši-kódex szemléletes képet nyújt a középkori szerb egészségügy színvonaláról, és bizonyítja, hogy a középkori Szerbiában és Magyarországon is ismerték az Európa-szerte alkalmazott ásványi, állati és növényi eredetű gyógyszereket. A Hodoši-kódex legnagyobb jelentősége mégis abban van, hogy alapjául szolgált a későbbi évszázadok folyamán íródott lekarušáknak.¹⁵

Bár *Kapisztrán János* (Johannes de Capistrano) nem volt sem magyar, sem szerb nemzetiségű, és csak a halála utáni eseményeknek köszönhetően került

be az orvostörténetbe, akkora szerepet játszott e két nép múltjában, hogy szükségesnek tartom megemlékezni róla.

Kapisztrán János (Capistrano, 1386. – Újlak, 1456) 1456-ban II. Kalixtus pápa utasítására azzal a feladattal ment Magyarországra, hogy a huszitákat és a görögkeleti románokat visszatérítse a római katolikus vallásra. A Ferenc-rendi szerzetes serényen bekapcsolódott a török elleni keresztes hadjárat előkészítésébe is. Részt vett a Nándorfehérvári (Belgrád) csatában, buzdító latin nyelvű beszédeivel oroszlánrésze volt abban, hogy a keresztény seregek győzelmet arattak a törökök felett. A táborban, sajnos, pestis ütött ki. Hunyadi János fővezér és Kapisztrán János is a dühöngő járvány áldozatai lettek. Ez utóbbi az újlaki (ma Ilok) Ferenc-rendi kolostorban halt meg.

Kapisztrán János hagyatékában az utókorra maradt néhány egészségüggyel kapcsolatos értekezés is. Az egyik, amelynek címe: *Tractatus de medicis et medicina*, ma Mariborban található. A Ferenc-rendi szerzetes nem az említett értekezéseknek, hanem azoknak a csodáknak köszönhetően került be az orvostörténetbe, amelyek koporsójánál és sírjánál történtek. A legkülönbébb betegségekkel zárandokoltak az emberek sírjához, nemcsak Magyarországról és Horvátországból, hanem Bosnyákországból és Szerbiából is. Azt beszélték, hogy a betegek nagy része gyógyultan távozott Újlakról. Mindezt hallva barátja, Újlaki Miklós (Nikola Iločki, erdélyi vajda, macsói bán, Bosnyákország királya) elrendelte a történetek kivizsgálását és összeírását. Ezt a munkát 1460-ban egy háromtagú bizottság végezte el, amelynek elnöke az olasz Guido di Arezzo városi jegyző volt. Az összeírást 33 tekintélyes újlaki polgár és a városi bíró erősítette meg. A csodatörténeteket több példányban átmásolták, majd elküldték Európa ismertebb személyiségeinek, hogy támogassák Kapisztrán János szentté avatását. Ma négy ilyen másolat ismeretes: a párizsi, a nápolyi, a római és a vatikáni.

A párizsi leírás (Bibliothèque Nationale, Acta Miscellanea Latina 5620 A., *Miracula Ioannis de Capistrano, Ilok, A.D. 1460*) a legismertebb és leggazdagabb. Összesen 188 csodát örökített meg. A leírás nemcsak arról tájékoztat, hogy milyen betegségek fordultak elő a XV. században, hanem szociális, gazdasági és politikai jellegű kérdéseket is tárgyal.¹⁶

Ez a munka adalék kíván lenni a középkori magyar–délsláv orvosi kapcsolatok kutatásához. Az itt felsorolt tények és adatok is bizonyítják, hogy a magyar, a dalmát, a horvát és a szerb nép középkori orvosi kapcsolatai nemcsak orvostörténeti, de művelődéstörténeti, néprajzi és feltehetően más tudományágak szempontjából is megkülönböztetett figyelmet érdemelnek.

Jegyzetek

¹ Dr. Balla Ferenc: *Od infirmariuma do hospitala na teritoriji današnje Vojvodine*. Zbornik radova XII naučnog sastanka Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Vojvodine. Bač, 1984. 31–45. l.

- ² Medicinska enciklopedija. Zagreb, 1970. V. 374. l.
- ³ Weszprémi István: *Succincta Medicorum Hungariae et Transsylvaniae biographia*. Reeditio Budapest, 1968. III. 41–47. l.
- ⁴ Dr. Jaša Romano: *Jugoslovenska bibliografija lekaraša i narodnih medicinskih rukopisa*. Beograd, 1973. 97–144. l.; Vladimir Vazala: *Uloga talijanskih sveučilišta u razvoju hrvatske medicine*. Acta historica medicinae, pharmatiae, veterinae, 1973. II. 91–144. l.
- ⁵ Dr. Körmendy László kutatásai alapján. Kalocsa, 1988. (kézirat)
- ⁶ Dr. Vladimir Dugački: *Liječnici – matematičari i fizičari, astrolozi i astronomi*. Saopćenja (Izdaje PLIVA, tvornica farmaceutskih i kemijskih proizvoda, Zagreb) Zagreb, 1968. II. 79–83. l.
- ⁷ Weszprémi István: *Succincta Medicorum Hungariae et Transsylvaniae biographia*. Reeditio Budapest, 1962. II. 441–443. l.
- ⁸ Vjekoslav Klaić: *Povijest Hrvata*. Zagreb, 1981. V. 673. l.
- ⁹ L. 6. jegyzetet.
- ¹⁰ Medicinska enciklopedija, Zagreb, 1967. II. 240. l.; Réti Endre: *Nagy magyar orvosok*. Budapest, 1954, 22–26. l.
- ¹¹ Dr. Biserka Belicza: *Ranarniei u zdravstvenoj povijesti Hrvatske*. Saopćenja (Izdaje PLIVA, tvornica farmaceutskih i kemijskih proizvoda, Zagreb), Zagreb, 1973. IV. 213–223. l.; Salamon Henrik: *A magyar stomatologia (fogászat) története*. Budapest, 1942. 14–15. l.
- ¹² Dr. Balla Ferenc: *Koboli (Kaboli) László (1275/80–1345)*. Az orvostudomány aktuális problémái. Supplementum. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1983. 15–20. l.
- ¹³ Dr. Balla Ferenc: *Prilog srednjeevokovnoj istoriji zdravstvene kulture Bačke*. Acta historica medicinae, stomatologiae, pharmatiae, veterinae, 1976. II. 21–27. l.
- ¹⁴ Dr. Dušan Miškov, dr. Petar Mikić: *Zdravstvena kultura Bačke od prvih pisanih spomenika do 18. veka*. Zbornik radova II zajedničkog naučnog sastanka XII sastanka Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Vojvodine i III sastanka Znanstvenog društva za povijest zdravstvene kulture zajednice općina Osijek, Sombor–Bezdan, 1983. 139–148. l.
- ¹⁵ L. 4. jegyzetet.
- ¹⁶ Mato Batorović: *Zdravstvene i higijenske prilike u Iloku prema pisanim spomenicima iz 1460. i 1525. god.* Zbornik radova simpozijuma iz istorije zdravstvene kulture vojvođansko-slavonskog podunavlja Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Vojvodine Novi Sad i Zbor liječnika Osijek, Bačka Palanka–Bač–Ilok, 1977. 245–255. l.

Rezime

Prilog izučavanju zdravstveno-kulturnih veza Mađara i Južnih Slovena u srednjem veku

Na zdravstveno-kulturne veze Mađara i Južnih Slovena u srednjem veku odlučujuće su uticale dve istorijske činjenice: personalna unija Hrvatske i Mađarske i pripajanje Dalmacije (1102) i povlačenje dela srpskog naroda u severnije krajeve ispred Turaka (XV vek).

Poznatije ličnosti mađarsko-dalmatinskih-hrvatskih zdravstveno-kulturnih veza su: PETRUS HUNGARUS, LADISLAUS de COBOL (prvi lekar Bačvanin 1275/80–1343), IACOBUS PHYSICUS, GUILIELMUS VARIGNANA, BARTOLOMEUS SQUAR-

CIALUPIS de PLUMBINO, ANTONIUS PHYSICUS, GEORGIUS WIRTH i ANDREAS DUDITH (Andrija Dudić). Zapaženiji uticaj na nastajanje ovih veza imao je i Medicinski fakultet (1158) i Collegium Hungaro-Illyricum (1553) u Bolonji. Tako je Collegium Hungaro-Illyricum u Bolonji za potrebe kaptola u Zagrebu osnovao PAULUS de ZOND, koji je živeo u Rimu, a bio rodom iz Sonte (Bačka).

Mađarsko-srpske zdravstveno-kulturne veze održavali su kaluđeri srpskih pravoslavnih manastira u Sremskoj, Bač-bodroškoj i Torontalskoj županiji (danas SAP Vojvodina) u XV i u XVI veku. Kaluđeri su se u lečenju bolesnika koristili uputstvima Hodoškog kodeksa (1390), koji je sastavio nepoznati zdravstveni radnik u nekom manastiru u Srbiji (čuva se u Narodnom muzeju u Pragu, signat. VV 110/IX F 10/S 14) i Kuždinske lekaruše nastale u Vojvodini u XVI veku (čuva se u Narodnoj biblioteci u Beogradu, sign. Rs 30).

Iako je bio italijanski franjevac, JOHANNES de CAPISTRANO, ostavio je značajne tragove u istoriji zdravstvene-kulture mađarskog, srpskog i hrvatskog naroda. Umro je u Iloku (1456). Pored njegovog groba decenijama su se dešavala čudesna izlečenja i od najtežih oboljenja. Ovi događaji bili su zabeleženi. Danas su poznata četiri kodeksa takvog sadržaja, a nalaze se u Parizu (Bibliothèque Nationale, Acta Miscellanea Latina 5620 a., *Miracula Ionnis de Capistrano*, Ilok, A. D. 1460), Napulju, Rimu i u Vatikanu.

Summary

Contribution to the Question of Mediaeval Hungarian-Southern Slav Medical and Cultural Relationship

Two historical facts were of decisive importance for the Hungarian and Southern Slav medical and cultural relationship in the Middle Ages: the personal union of Croatia and Hungary and the annex of Dalmatia (1102) as well as the withdrawal of a part of Serbian people from the Turks to the northern regions (15th century).

Outstanding personalities of the Hungarian-Dalmatian-Croatian medical and cultural relationship are: PETRUS HUNGARUS, LADISLAUS de COBOL (the first physician in Bácska 1275/80–1343), IACOBUS PHYSICUS, GUILIELMUS VARRIGNANA, BARTOLOMEUS SQUARCIALUPIS de PLUMBINO, ANTONIUS PHYSICUS, GEORGIUS WIRTH and ANDREAS DUDITH (Andrija Dudić). The development of these relations was influenced significantly also by the Medical University (1158) and Collegium Hungaro-Illyricum (1553) in Bologna. The Collegium Hungaro-Illyricum in Bologna was established for the needs of the cathedral in Zagreb by PAULUS de ZOND, who lived in Rome, but was born in Sonta (Bácska).

The Hungarian and Serbian medical and cultural relationship had been maintained by the monks of the Serbian Orthodox monasteries built in the counties Szerém, Bács-Bodrog and Torontál (Socialist Autonomous Province of Vojvodina today) in the 15th and 16th centuries. In the care of the sick the monks used the instructions of the Codex Hodoš (1390) compiled by an unknown medical worker in a Serbian monastery (to be found in the National Museum in Prague, sign VV 110/IX F 10/S 14.) and the "Lekaruša"-s from Kuždin originating from Vojvodina in the 16th century (to be found in the National Library in Belgrade, sign Rs 30.).

Although an Italian Franciscan, JOHANNES de CAPISTRANO left significant traces in the Hungarian, Serbian and Croatian medical and cultural history. He died in Ilok (1456). Beside his grave cures of hopeless illnesses happened through many

decades. These events had been written down. Four codexes of such contents are known today and they may be found in Paris (Bibliothèque Nationale, Acta Miscellanea Latina 5620 A., *Miracula Iohannis de Capistrano*, Ilok, A. D. 1460), Naples, Rome and in Vatican.